

Отже, провівши аналіз понять «компетенція» і «компетентність», ми дійшли висновку, що компетентність являє собою набір компетенцій. А ті в свою чергу мають відповідати вищезазначеним принципам. При цьому набір характеристик діяльності рекрутера має бути відображений у наборі компетенцій для такого фахівця.

Література

1. Звонко В. На прицеле — компетенции. & Стратегии. — К.: январь, 2005 г.
2. Ильина О. Формирование модели компетенции менеджера. — Менеджмент сегодня. — № 5. — 2005.
3. Карташов С.А., Одегов Ю.Г., Кокорев И.А. Рекрутинг: найм персонала. Учебное пособие / С.А. Карташов, Ю.Г. Одегов, И.А. Кокорев // Под ред. Ю.Г. Одегова. — 2-е изд. — М.: Издательство «Экзамен», 2003. — 320 с.

Стаття надійшла до редакції 23.06.2010 р.

УДК 338.9: 331.5

І. П. Петюх, Київський
міський центр зайнятості

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПРИРОДИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена виявленню сутності соціально-економічної категорії «інтелектуальний капітал». Проаналізовано розбіжності поглядів на цю категорію фахівців в сфері правового, економічного, організаційного забезпечення. Зроблено спробу сформулювати методологічні підходи щодо розкриття змісту процесу управління інтелектуальним капіталом.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інтелектуальний капітал; постіндустріальне суспільство; соціально-економічний розвиток; людський капітал; нематеріальні активи.

АННОТАЦИЯ. Статья посвящена выявлению сущности социально-экономической категории «интеллектуальный капитал». Проанализировано расхождения взглядов на эту категорию специалистов в сфере правового, экономического, организационного обеспечения. Сделана попытка сформулировать методологические подходы относительно раскрытия содержания процесса управления интеллектуальным капиталом.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: интеллектуальный капитал; постиндустриальное общество; социально-экономическое развитие; человеческий капитал; нематериальные активы.

The SUMMARY. Article is devoted revealing of essence of a social and economic category «the intellectual capital». It is analysed divergences of sights at this professional category in sphere of legal, economic, organizational maintenance. Attempt to generate methodological approaches concerning disclosing of the maintenance of managerial process by the intellectual capital is made.

KEY WORDS: the intellectual capital; a postindustrial society; social and economic development; the human capital; non-material actives.

Постановка проблеми. Фактичною основою для об'єктивної оцінки ефективності функціонування ринкової економіки на етапі становлення постіндустріального суспільства виступають не матеріальні фактори, а можливість використовувати потенціал внутрішньодержавних ресурсів, здатність до інноваційного розвитку, активна діяльність і співпраця всіх господарюючих суб'єктів з метою закріплення своїх позицій в умовах конкурентного середовища. Інтелектуальний капітал починає домінувати у формуванні найважливіших ресурсів держави, її науково-технічного, культурного та комерційного потенціалу, що зрештою і визначає результат економічних перетворень.

В свідомості господарів та всього населення українських суспільств зміцнюється розуміння того, що прогрес, ефективність співіснування з початку ХХІ століття характеризується кардинальними змінами у визначенні пріоритетних напрямків соціально-економічного розвитку. Проголошений Президентом України перехід на інноваційний шлях розвитку економіки неможливий без ефективного використання інтелектуального капіталу. Жорстка конкуренція потребує постійних вдосконалень, нових ідей, високоякісної продукції, тому у сучасних умовах непросто підтримувати прибутковість виробництва та утримувати позиції на ринку товарів і послуг.

Донедавна власність була чітко матеріалізована, але науково-технічний прогрес безперечно доводить, що рушійною силою його виявляється не матеріальна власність, а інтелектуальний капітал. Інтелектуальний капітал як знання необхідно своєчасно оцінити, забезпечити ефективну реалізацію для перетворення в прибуток. Засобами мобілізації інтелектуального капіталу, яких потребує бізнес, слід вважати використання прогресивних методів пошуку нових технічних рішень, теорій, вирішення творчих завдань, моделювання процесу створення об'єктів інтелектуальної власності. Лише таким чином можна отримати інформаційний продукт, що характеризується новизною, корисністю, конкурентоздатністю, ліквідністю, тобто, має цінність і може приймати участь у творчо-грошових відносинах та забезпечити власнику певний прибуток.

За кордоном перетворення досягнень науки та технологій у ринковий продукт справедливо визначається бізнесом з великими щорічними прибутками. Інтелектуальний продукт у США займає друге місце у загальному обсязі. Світова статистика свідчить, що на результати інтелектуальної діяльності припадає до 35 % капіталу провідних фірм і цей процес має тенденцію до постійного зростання. Вартість результатів інтелектуальної діяльності у десятки та сотні разів перевищує вартість матеріальних активів, що може стати основним джерелом структурних та економічних перетворень в країні.

Для забезпечення розширеного відтворення інтелектуального капіталу нації в нашій країні необхідно, насамперед, чітко усвідомити зміст цієї категорії, виявити особливості формування використання та розвитку інтелектуального потенціалу в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні витоки інтелектуального капіталу знаходимо у працях У. Петті, А. Сміта, Д. Мілля, К. Маркса, Ж. Сея, Н. Сеніора, Ф. Ліста, Г. фон. Тюнена, У. Багехота, Е. Енгеля, Л. Вальраса, І. Фішера та інших видатних економістів минулих століть. Економічні аспекти інтелектуального капіталу розглянуто в працях сучасних економістів Д. Белла, Г. Беккера, П. Друкера, Л. Едвінсона, Д. Клейна, Ф. Ліхтенберга, Х. Мак-Дональда, М. Мелоуна, Л. Прусака, Т. Сакайя, Р. Стейера, Т. Стюарта, Ф. Фукуяма, Т. Шульця та ін. Методологічні проблеми та теоретичні засади управління інтелектуальним капіталом досліджуються також у працях вітчизняних авторів — О. Амосова, О. Бутнік-Сіверського, А. Гальчинського, О. Гапоненко, А. Гейця, О.Грیشнової, Б. Данилишина, С. Злупка, А. Колота, В. Куценко, Е. Лібанової, В. Новікова, О. Новікової, В. Пономаренко, А. Чухна та ін. Проте не існує єдиного підходу до визначення теоретико-методологічних аспектів формування інтелектуального капіталу, його структура, а особливості оцінки в механізмі управління соціально-економічним розвитком держави досліджені недостатньо.

Формування цілей статті. Для сучасних суб'єктів господарювання, які працюють у науково-технічній, виробничій чи інноваційній сферах особливо актуальною є проблема визначення природи й специфіки управління інтелектуальним капіталом. Важливо оволодіти економіко-математичними методами, які дозволяють оцінити інтелектуальний капітал, як у цілому, так і кожен з його елементів, причому не тільки в якісних, але в кількісних показниках. Якщо менеджер не може чітко усвідомити змісту інтелектуального капіталу, він не може ним ефективно управляти — це аксіома.

Метою нашої статті є з'ясування теоретико-методологічних підходів щодо виявлення природи формування інтелектуального капіталу, розвитку його складових, сутності процесу управління інтелектуальним капіталом для усунення розбіжностей поглядів фахівців у сфері правового, економічного, організаційного забезпечення процесу створення нематеріальних об'єктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно категорію інтелектуального капіталу трактують як сукупність знань усіх працівників, що забезпечують конкурентоздатність компанії, зокрема, і держави в цілому. Одержання різного роду технологічних і організаційних переваг над конкурентами справедливо вважається основною функцією інтелектуального капіталу.

Дуже важливо на основі методологічного аналізу з'ясувати сутність цієї категорії для виявлення всіх особливостей прояву в системі суспільних відносин існуючих теоретичних тлумачень. В економічній літературі немає єдиного та науково обґрунтованого визначення інтелектуального капіталу. Найбільш часто використовується тлумачення: «інтелектуальний капітал — це знання, інформація, досвід, організаційні можливості, інформаційні канали, які можна використовувати і конвертувати у вартість, що і формує конкурентопридатність організації» [2].

Штатний футуролог компанії «Fujitsu» Х. Мак-Дональд вважає, що інтелектуальний капітал — це знання, якими володіє організація і може використовувати, щоб одержати різного роду переваги над конкурентами [4]. У даному визначенні слід відмітити характерну ознаку — обмеженість, а це чревате з причини неможливості характеризувати змістовно та статусне структурні складові інтелектуального капіталу (патенти, ліцензії, товарні знаки тощо).

Д. Клейн, Л. Прусак вважають, що інтелектуальний капітал — це матеріал, який формалізований, зафіксований, і який використовують для виробництва більш цінного майна [3, с. 54—62]. Не можна повністю погодитися з авторами, тому що проблема формалізації знань, умінь і навичок ще далека від свого вирішення. Розглянемо питання виробництва цінного майна. Наприклад, два різних суб'єкти господарювання можуть виготовляти абсолютно однаково цінні для споживача продукти, але з різними затратами на їх виготовлення. Продукти матимуть різну рентабельність, що може бути зумовлено більш передовою технологією одного із суб'єктів господарювання, ноу-хау, зрештою досвідом працівників, тобто різницею в інтелектуальних капіталах суб'єктів господарювання. Крім того, у наведеному визначенні не згадується та-

ка важлива галузь економіки як сфера послуг, де вплив інтелектуального капіталу на виробництво стає все вагомішим.

У своїй роботі «Інтелектуальний капітал» Е. Брукінг дає таке визначення: «... інтелектуальний капітал визначається як термін для позначення нематеріальних активів, без яких підприємство зараз не може існувати» [1]. Це визначення викликає сумнів, оскільки до нематеріальних активів належать, наприклад, права на користування об'єктами природного середовища (надра, земельні ділянки, водні ресурси тощо), право на користування податковими, митними, господарськими та іншими привілеями (власні економічні зони), монопольне становище на ринку. Усі перелічені права не можна відносити до інтелектуального капіталу. Крім того, нематеріальні активи відображаються в балансі суб'єкта господарювання, а такі складові інтелектуального капіталу як знання, вміння, навички людини — не відображаються. Зрештою, компанія може мати чимало нематеріальних активів, але не використовувати їх у виробничо-господарській діяльності.

Як бачимо, жодне з наведених визначень не відображає у собі необхідні аспекти. Об'єктивно для характеристики поняття «інтелектуальний капітал» розглянемо кожний з аспектів щодо сутнісних ознак досліджуємої категорії.

Для інтелектуального капіталу ознакою предметно-сміслового аспекту є нематеріальність об'єкта.

Ознаками економічного аспекту є його цінність (вартість) для організації і здатність приносити дохід. Гарантією одержання стійкого доходу можуть слугувати конкретні переваги, які одержує організація за рахунок використання нематеріальних об'єктів.

Ознаками правового аспекту є можливість використання, що стосується лише тих об'єктів, які знаходяться у розпорядженні організації. Останній момент є принципово важливим. Як показано в роботі І.Нонака, Х.Такеучі [6], нематеріальні об'єкти часто не є власністю організації, тому до багатьох об'єктів варто підходити як до орендованих, взятих у лізинг, чи позикових активів.

На наш погляд, виявлені ознаки дозволяють обґрунтувати багатоаспектний зміст аналізованої категорії для її досконалої характеристики (табл. 1). Інтелектуальний капітал — це умовний термін, яким позначають нематеріальні об'єкти, що знаходяться в розпорядженні організації та мають для неї цінність (вартість), використання яких може приносити чи вже приносить дохід за рахунок нових і більш сильних конкурентних переваг протягом тривалого проміжку часу.

ЗМІСТОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Поняття «інтелектуальний капітал»	
Аспекти	Суттєві ознаки
предметно-смісловий	нематеріальність об'єкта
економічний	цінність (вартість) для організації
	здатність приносити дохід
правовий	можливість використання (того, чим розпоряджається організація)

У світовій практиці інтелектуальний капітал умовно розподіляють на три частини: людський, структурний, споживчий (рис. 1).

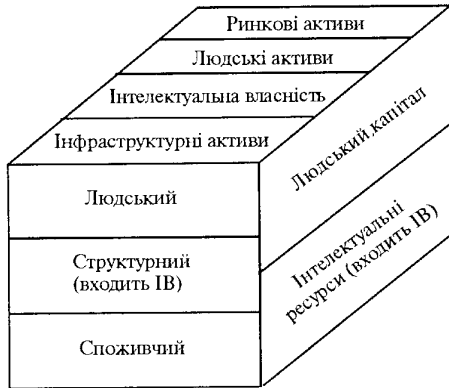

Рис. 1. Структура інтелектуального капіталу

Вірність торговій марці, наприклад, представляє собою форму споживчого капіталу, для якого існує чітка методика оцінки. Це робиться шляхом підрахунку надбавки, яку покупці згодні платити за фірмовий продукт, надаючи йому перевагу серед інших. Репутація торгової марки коштує дорого, у *Coca-Cola* вона є найвищою в світі.

Людський капітал — це здатність пропонувати неочевидні неординарні рішення, які дозволяють виявити джерело відновлення і прогресу. Головне призначення людського капіталу — створення і поширення нововведень, у такому разі людський капітал виявляє себе в ситуаціях, коли найбільше часу і здібностей працівників витрачається на досягнення новизни. Варто зауважити, що

при кваліфікованому менеджменті максимальна сума прибутку від інвестицій у людський капітал майже втриє перевищує прибуток від інвестицій у техніку.

Структурний капітал є проявом організаційних здібностей та характеризує здатність управлінської ланки відповідати вимогам ринку, можливості її неодноразового використання для створення нових цінностей. Якщо розглянути цю складову в масштабах держави, то очевидним стане те, що ринок нині вимагає прийняття державою стратегічних рішень про створення інфраструктури впровадження результатів науково-технічної та творчої діяльності у виробництво, створення замкнених циклів від народження ідеї, розробки виробничого проекту та його реалізації.

Відсутність визначення економічної категорії «інтелектуальний капітал», навіть у виданні Економічної енциклопедії у 3-х томах за 2000—2002 рр. [5] не сприяє розвитку теорії і практики інтелектуального капіталу.

На нашу думку, найбільш науково обґрунтованим слід вважати таке визначення інтелектуального капіталу. *Інтелектуальний капітал* — це збірне поняття, яке об'єднує: об'єкти інтелектуальної власності, майнові права на них, знання, вміння, навички людини та системи, створені нею, які при включенні до господарського обороту приносять додану вартість.

Формування інтелектуального капіталу відбувається за таким алгоритмом:

1. Вихідний чинник — людські ресурси, а саме ноу-хау, навички, творчість, професійна пам'ять.
2. Людські ресурси через вербалізацію втілюються в інтелектуальні надбання: документи, креслення, програми, дані, інновації.
3. Врегульовані в законах інтелектуальні надбання набувають статусу інтелектуальної власності: патенти, авторські права, свідоцтва на знаки для товарів і послуг, ліцензійні договори.

Управління інтелектуальним капіталом — це технології, методології і рішення об'єднані в єдине ціле. У високого звинутих країнах майже кожна компанія, що дбає про своє майбутнє, має менеджерів з інтелектуального капіталу. Царина інтелектуального капіталу — це фундаментальний напрям теорії і практики сучасного менеджменту, що динамічно розвивається. На жаль, більшість вітчизняних суб'єктів господарювання мають слабе уявлення про технології управління інтелектуальним капіталом і навіть ті, хто цікавиться цією проблемою, не мають чітко сформульованої думки щодо його практичної цінності. Тому важливим є аналіз методологічних підходів до того, як суб'єкт господарювання може створювати, розви-

вати, нагромаджувати і використовувати інтелектуальний капітал для досягнення своїх стратегічних цілей. Управління інтелектуальним капіталом на даному етапі стає важливою функцією менеджменту суб'єкта господарювання. За прогнозом Garther Group 1, до 2015 р. передові галузі нових технологій впровадять у свою практику фінансовий облік, який формально буде оцінювати інтелектуальний капітал разом з фінансовими і фізичними цінностями. Управління інтелектуальним капіталом потребує від менеджерів умінь маніпулювати системою показників, що характеризують роботу в цілому й одночасно мати справу з такими стратегічними концепціями як формування знань, ефективне їх використання та фіксація знань в експертних системах чи базах знань.

На відміну від «інтелектуального капіталу» термін «інтелектуальний актив» застосовують тільки щодо нематеріальних об'єктів, які організаціям вдалося ідентифікувати, описати і занести до визначеного реєстру, тобто стосовно «інтелектуального капіталу» «інтелектуальний актив» є поняттям зі зменшеним обсягом.

Висновки і перспективи досліджень. Найкращі умови розвитку інтелектуального капіталу створюються при здійсненні цілеспрямованої діяльності по створенню нової продукції й організаційно-структурних заходів для освоєння нових ніш на ринках. Ефективність розвитку залежить від того, наскільки масштабно держава може для цього організувати дослідження і розробки, сконцентрувати необхідні інтелектуальні, матеріальні та фінансові ресурси. Причому повний ефект від використання інтелектуального ресурсу досягається найкраще при системному і тривалому забезпеченні фінансових та матеріальних умов його існування. Епізодичні зусилля запрошених фахівців, типу «мозкової атаки», не збільшують інтелектуальний капітал.

Отже, необхідність оцінки інтелектуального капіталу у сучасній ринковій системі господарювання визначається такими факторами: провідною роллю інтелектуального капіталу в економічних і суспільних відносинах в умовах глобалізації; змінами, що відбуваються в економіці країни, які зумовлюють принципово нові, більш суворі вимоги до системи управління; значним прискоренням науково-технічного прогресу, який є одним із головних чинників успішного розвитку суспільного виробництва; домінуючим значенням і цінністю інтелектуальних ресурсів підприємств порівняно з матеріальними ресурсами.

З огляду на вищесказане, слід відмітити основні особливості інтелектуального капіталу та його відмінності від матеріальних ресурсів, а саме:

— в міру використання інтелектуальний капітал не зникає, а зберігається і навіть збільшується, що свідчить про його невичерпність;

— інтелектуальний капітал у поєднанні з іншими ресурсами — працею, технікою, енергією, сировиною проявляє себе як визначальна рушійна сила;

— інтелектуальний капітал є формою безпосереднього включення науки до складу виробничих сил, внаслідок чого в постіндустріальному суспільстві наука виступає опосередкованою виробничою силою;

— інтелектуальний капітал створює матеріальне виробництво, зменшуючи вміст матеріальних ресурсів у процесі виробництва та товарах;

— інтелектуальний капітал є основою нематеріальної економіки, яка була і є первинною, хоча і не визнаною економічною категорією стосовно матеріальної економіки.

Одним із можливих шляхів більш повного аналізу економічного змісту інтелектуального капіталу та його особливостей є створення в системі академічної освіти окремих підрозділів, спеціальностей теоретичного вивчення і практичного застосування різноманітних категорій інтелектуальної власності. Функціонування таких підрозділів надасть можливість підвищити науковий потенціал цих навчальних закладів. Так, за доцільне вважається створення в Академії інтелектуальної власності спеціальності «Управління інтелектуальним капіталом».

Викладені методичні підходи є основою подальших розробок щодо вдосконалення всебічного обґрунтування розгляду питань оцінки й управління інтелектуальним капіталом суб'єктів господарювання та об'єктів інтелектуальної власності як його складової.

Література

1. *Брукінгс Э.* Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / Пер. с англ. под ред. Л.И. Ковачин. — СПб.: Питер, 2001. — 228 с.

2. *Гавриш В.П.* Интеллектуальный потенциал в системе відносин інформаційного суспільства. Збірник наукових праць. — Хмельницький: ТУП, 2003. — С. 65—67.

3. *Комаров И.* Интеллектуальный капитал / Персонал — 2002. — № 5. — С. 54—62.

4. *Підпригова О.* Законодавство України про інтелектуальну власність. — Х.: Фірма «Консум», 2000. — С. 89—94.

5. Економічна енциклопедія у 3-ох томах. — 2000—2002.

6. *Нонака И., Такеучи Х.* Компания-создатель знания. Зарождение и развитие инноваций в японских фирмах. — М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. — 384 с.

7. *Эдвидсон Л., Мелоун М.* Интеллектуальный капитал. Определение истинной стоимости компаний. Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология / Под. ред. В. Иноземцев. — М.: Академия, 1999. — 1067 с.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2010 р.

УДК 658.015

С. В. Позднякова, канд. екон. наук,
О. В. Захарова, канд. екон. наук, докторант,
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКА НА РІВНІ ПІДПРИЄМСТВА

АНОТАЦІЯ. Обґрунтовано економічну та соціальну доцільність професійного навчання персоналу з метою розвитку людського капіталу підприємства та країни. Визначено критерії та показники ефективності якісного процесу формування компетентності працівника підприємства.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Людський капітал, соціально-економічна ефективність, інвестиції у людський капітал, компетентність працівника, складові компетенцій посади.

АННОТАЦИЯ. Обоснована экономическая и социальная целесообразность профессионального обучения персонала с целью развития человеческого капитала предприятия и государства. Определены критерии и показатели эффективности качественного процесса формирования компетентности работника предприятия.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА. Человеческий капитал, социально-экономическая эффективность, *ИНВЕСТИЦИИ* в человеческий капитал, компетентность работника, составляющие компетенций должности.

SUMMARY. The economic and social expediency of personnel vocational training for the purpose of the human capital development at enterprise and the state is proved. Criteria and indicators of qualitative process efficiency of workers competence formation at enterprise are defined.

KEYWORDS. The human capital, social and economic efficiency, investments into the human capital, the competence of the worker, competence components of the post.